

Trolldomsprosessene i Finnmark og Steilneset minnested, Vardø

Liv Helene Willumsen

Innledning

Ved et jubileum er det naturlig å se seg tilbake, og slik er det også for meg. Jeg ser tilbake til den måneden jeg var fersk grunnfagsstudent på Institutt for historie ved UiT, som var januar 1975. Instituttet hadde mange flinke lærere, og en av disse var professor Narve Bjørgo. Han underviste på et kurs med fokus på originaldokumenter fra 1400-tallet, blant annet Aslak Bolts jordebok.⁵³ Bjørgo var en dyktig og inspirerende pedagog. Han la kopi av en original side fra Aslak Bolts jordebok framfor intetanende studenter på et undervisningsrom i Odd Bergs lokaler og sa: «Les!» Så vi gjorde, og jeg vil i dag takke Narve Bjørgo for denne kontante innføring i kildenes verden; den ble for meg en døråpner til et besnærende kunnskapsrom og til en sterk og overbevist holdning til senere historieforskning. Narve Bjørgos beskjed var: «Historiestudenter, Ad Fontes!»

Det første arbeidet jeg gjennomførte basert på originalkilder, var min hovedoppgave *Trollkvinne i nord i historiske kilder og skjønnlitteratur*, fullført i 1984.⁵⁴ Oppgaven var tverrfaglig, inspirert av den gryende kvinnebevegelsen, en regional studie der kvantitativ og kvalitativ metode utfylte hverandre. Lite visste jeg da om at dette temaet skulle bli mitt forskningsfelt de neste 40 år, føre meg til Edinburgh og en komparativ doktoravhandling der, føre til tekstkritiske kildeutgaver på norsk og på engelsk av rettsreferatene fra trolldomsprosesser i Finnmark, der Solbjørg Ellingsen Fossheim ved Statsarkivet i Tromsø var en viktig samarbeidspartner,⁵⁵ føre til publisering av historiske fagbøker og artikler på norsk og på engelsk,⁵⁶ føre meg til foredrag i mange land og ikke minst til å bidra til storslagent

---

⁵³ Aslak Bolt var erkebiskop i Nidaros fra 1428 til 1450.

⁵⁴ Liv Helene Willumsen: *Trollkvinne i nord i historiske kilder og skjønnlitteratur*, Hovedoppgave, Universitetet i Tromsø, 1984. Utgitt som bok i skriftserien til Høgskolen i Tromsø, 1994.

⁵⁵ Liv Helene Willumsen: *Trolldomsprosessene i Finnmark. Et kildeskrift* (Bergen, 2010); Liv Helene Willumsen: *The Witchcraft Trials in Finnmark, Northern Norway* (Bergen, 2010); *Kilder til trolldomsprosessene i Finnmark. Modernisert språklig utgave* (Leikanger, 2017).

⁵⁶ Liv Helene Willumsen: *Witches of the North* (Leiden, 2013); Liv Helene Willumsen: *Dømt til ild og bål* (Stamsund, 2013).

minneste over ofrene for trolldomsprosessene i Finnmark. Men ett visste jeg: Dette var mangslungne kilder med et vell av fortolkningsvinklinger og ditto språklige lag.

Min artikkel er har et todelt siktemål: For det første vil jeg gå tilbake til min hovedoppgave fra 1984 for å sammenligne hva Liv Helene 1984 og Liv Helene 2022 mener om to utvalgte aspekter knyttet til trolldomsprosessene i Finnmark. Begge disse aspektene er aktuelle relatert til forskningsfronten på emnet trolldomsprosesser: Det ene aspektet er: Trolldomsforestillinger. Det andre aspektet er: Kjønn og identitet. Jeg har valgt å utforske disse aspektene fordi de gir interessant kunnskap om trolldomsprosessene i Finnmark både fordi de gir opplysninger innen en regional ramme og fordi de kan knyttes til trolldomsforskning i andre land og vise hvordan trolldomsprosessene i Finnmark er det av et mye større bilde enn det regionale. For det andre vil jeg presentere Steilneset minneste i Vardø, minneste over ofrene for trolldomsprosessene i Finnmark. Dette minneste, åpnet av HM Dronning Sonja i 2011, er basert på tre komponenter: Kunst, Arkitektur, Historie.⁵⁷ Hvert menneske som mistet livet under trolldomsprosessene i Finnmark, har fått sin minnetavle, en plakett, og jeg har skrevet tekstene til disse plakkettene. Jeg ønsker avslutningsvis i artikkelen å reflektere over Steilneset minneste betydning i relasjon til påtrengende problemstillinger globalt i vår verden i dag, samt hvordan en slik smertefull historisk hendelse som trolldomsprosessene kan formidles.

Trolldomsforestillinger

Jeg vil i det følgende gå inn på trolldomsforestillinger som kommer til syne under trolldomsprosaene i Finnmark, og sammenholde hvordan jeg så på dette da jeg skrev min hovedoppgave i 1984 med hvordan jeg ser på dette i dag.

Først vil jeg kort gå inn på noen grunnbegreper. Hva var trolldom? Det kan defineres som evne til manipulering av usynlige makter i den hensikt å skade og ødelegge. Det kunne være skade som ble påført mennesker, dyr, eller samfunn. På 1600-tallet trodde lek og lærd at trolldom var mulig å utføre, og at noen mennesker hadde makt til å utføre trolldom.

---

⁵⁷ Reidun Laura Andreassen og Liv Helene Willumsen: *Steilneset minneste. Kunst, Arkitektur, Historie* (Stamsund, 2017).

Trolldomsprosessene i Europa var en forfølgelse av antatte trolldomsutøvere. Det var snakk om rettssaker, kriminalsaker, der forbrytelsen var utøvelse av trolldom. Denne forfølgelsen gikk for seg i perioden 1450-1750.⁵⁸

På begynnelsen av 1600-tallet var det 3000 innbyggere i Finnmark, et sparsomt befolket område. Av disse ble 135 personer anklaget for trolldom i perioden 1600–1692; 82 % kvinner og 18 % menn. Dødsdomsraten var høy, 67 %. Totalt ble 91 personer dømt til ild og bål og henrettet under trolldomsprosessene i Finnmark. Det var en meget streng forfølgelse i Finnmark når man ser på antall henrettede i forhold til folketall.

Kildematerialet for en forsker som arbeider med trolldomsprosesser, er hovedsakelig rettsprotokoller, referater av rettssakene som ble skrevet av en sorenskriver. For Finnmark finnes en meget god og relativt sammenhengende serie fra 1620 og framover av tingbøker på Statsarkivet i Finnmark: Sorenskriveren i Finnmarks arkiv. I tillegg til rettsreferater er lensregnskaper nyttige kilder, de viser statens inntekter og utgifter, og berører også trolldomssakene. Dessuten tok Hans H. Lilienskiold, amtmann i Finnmark på slutten av 1600-tallet, kopier av dommene i en del trolldomssaker, et dokument som kan supplere rettsreferatene i enkelte perioder.⁵⁹

Da jeg skrev min hovedoppgave i 1984, lanserte jeg allerede i problemstillingen tanken om at det var to typer trolldomsforestillinger som kom fram under trolldomsprosessene i Finnmark: «Vekselspillet mellom folkelige trolldoms-forestillinger og lærde demonologiske forestillinger står sentralt under prosessene.» Den samme todeling tas opp i min konklusjon: «Gjennom drøftinga av materialet har jeg påvist følgende forhold: Det folkelige trolldomsbegrepet kommer klarest til syne i enkeltprosesser. Det demonologiske trolldomsbegrep kommer klarest fram i de store kjedene, hvor trolldomsutøvelsen er kollektiv.»

Etter mange års arbeid med kildematerialet, står jeg fast ved at to trolldomsbegreper kommer fram under rettssakene: Det ene er tradisjonell trolldom – *maleficium*, som kjennetegnes av en persons iboende trolldomskraft og individuell utøvelse. Det andre er demonologi, en doktrine basert på nye og lærde europeiske idéer om trolldom. Hovedpunktene er djevlepakt, inngåelse av en pakt med djevelen, der djevelen overfører trolldomsmakt til den

---

⁵⁸ Julian Goodare: *The European Witch-Hunt* (Abingdon, 2017), 27.

⁵⁹ Originaldokumentet er i Kongelige Bibliotek, København. En redigert utgave er: Rune Blix Hagen og Per Einar Sparboe: *Hans H. Lilienskiold. Trolldom og ugudelighet i 1600-tallets Finnmark* (Tromsø, 1998).

personen som inngår pakten, samlinger av trollfolk med djevelen i sin midte, og kollektiv utøvelse av trolldom.

Tradisjonell trolldom er blitt utøvd i de fleste land både før, under, og etter trolldomsprosessene. Til denne typen trolldom, der man ønsker å kaste ondt over mennesker eller dyr, utføre skadelige handlinger, forestilte man seg noen ganger at remedier ble tatt i bruk. Et velkjent eksempel over hele Europa er å stjele melk fra andre folks kyr; en trollkvinne kunne ved hjelp av en øks melke den ene bøtten etter den andre av naboens ku, til slutt kom det blod ut og kua falt død om.

Spesielt knyttet til Finnmark var tradisjonelle forestillinger om samenes trolldomskyndighet, kjent i Europa særlig gjennom Olaus Magnus' bok *Historia om de nordiske folken*, publisert i Roma 1555. Denne boken skildrer samene som kyndige i å selge vind til seilbåter og å kaste gand. Dessuten nevnes samene i forbindelse med sjamanisme, deres førkristne naturreligion, der samisk tromme, runeбомme, ble anvendt.

Demonologi er det intellektuelle studiet av demoner og deres makt.⁶⁰ Tankegodset, en konstruksjon formet som en fortelling, kom opp på det katolske Basel-konsilet på 1430-tallet, og utviklet seg til en fortelling om inngåelse av djevlepakt, trolldomssamlinger eller sabbater for å tilbe djevelen, omskaping til fugler og dyr, samt kollektiv utøvelse av trolldom. Den demonologiske doktrine spredte seg hurtig i Europa gjennom bøker, mest kjent er *Malleus Maleficarum* eller *Heksehammeren* fra 1486.

Den demonologiske doktrine er formet som en fortelling, et narrativ. Djevelen kommer flere ganger for å friste en kvinne til paktinngåelse, gir løfter om penger eller annet ønskelig. Til slutt gir kvinnen etter og inngår en pakt med djevelen. Det er i særdeles grad snakk om en Kvinne-Djebel-relasjon. Det demonologiske tankegodset viser sterk kvinneforakt: kvinner er svake, faller lett for djevelens fristelser, er tilbøyelige til det onde.

Ideen om trolldomssamling ble skjebnesvanger i alle land der trolldomsprosesser forekom. Etter at en anklaget person avla tilståelse om deltakelse på en trolldomssamling, kom alltid dette spørsmålet fra forhøreren: Hvem andre var til stede på samlingen? Nye navn kom

---

⁶⁰ Julian Goodare, Rita Voltmer og Liv Helene Willumsen (red.): *Demonology and Witch-Hunting* (Abingdon, 2020).

opp, og nye mistenkte ble dratt inn i rettssaker som var forbundet med hverandre, kjedeprosesser.

En del endringer er å spore fra 1984 til 2022 når det gjelder min metodologiske tilnærming til troldomsforskning. Jeg mener fremdeles at primærkilder er viktig, ja, de utgjør historikerens grunnpilar. Imidlertid vil jeg i 2022 tillegge komparasjon større vekt enn før. En systematisk analyse av like faktorer: epler & epler, for å finne mønstre og strukturer, kan gi verdifull informasjon om troldomsprosessenes innhold og utvikling. Fordi jeg ønsket å sammenligne Finnmark med et annet område, har jeg tatt en doktorgrad i historie ved University of Edinburgh på en komparativ studie av troldomsprosessene i Finnmark og Skottland.⁶¹ Jeg valgte Skottland delvis fordi landet på samme måte som Finnmark, har to etniske grupper med ulikt språk og ulik kultur som bor side om side: Highlanders og Lowlanders. Jeg ønsket å se om det var likheter eller forskjeller knyttet til troldomsprosessene mellom områdene knyttet til etnisitet. Dessuten har University of Edinburgh en stor database knyttet til trolddom, The Survey of Scottish Witchcraft. Denne databasen muliggjorde bruk av kvantitativ metode, og jeg anser statistisk analyse å være meget illustrerende og tydeliggjørende for en del relevante problemstillinger. I tillegg gir databasen referanser til originalkilder, og muliggjør dermed kvalitativ metode: nærlesning av primærkilder.

En graf som viser antall skotske trolddomssaker per år kjennetegnes ved høye søyler enkelte år, altså mange saker, og rolige perioder innimellom. Dette er karakteristisk for troldomsforfølgelse som inkluderer kjedeprosesser. I Skottland var det svært streng troldomsforfølgelse, med 3212 navngitte anklagede personer, 84 % kvinner. Men hensyn til etnisitet, var det absolutte flertall kvinner fra Lowlands og menn fra Lowlands. Personer fra Highlands var ikke målgruppe under troldomsprosessene i Skottland.

Troldomsforfølgelsen i Europa foregikk i både katolske og protestantiske land. Omkring 50.000 mennesker ble henrettet under disse prosessene, de fleste brent på bål. Middeltall med henblikk på kjønn er 80 % kvinner og 20 % menn.

Demonologiske ideer ble overført fra sørvestlige del av Europa til Nord-Europa sent på 1500-tallet, med 1600-tallet som det viktigste hundreår for forfølgelse av antatte troldomsutøvere. Det oppstod i nordlige del av Europa et press med hensyn til forfølgelse av

---

⁶¹ Liv Helene Willumsen: *Seventeenth-Century Witchcraft Trials in Scotland and Northern Norway* (Ph.D. thesis, University of Edinburgh, 2008).

trollfolk, og staten kom til å spille en viktig rolle gjennom rettssystem og kirke. Demonologiske ideer kom inn i lovens bokstav og dermed inn i rettslokaler.

Det skjedde en mangfoldig overføring demonologiske ideer om trolldom, skriftlig og muntlig: gjennom demonologiske verker, statlig korrespondanse, reisende personer, rettssaker og kirkens prediken. Skriftlig foregikk overføringen gjennom bøker og dokumenter, muntlig gjennom fortelling fra munn til munn, der overføringen gikk lett på grunn av den demonologiske doktrines narrative språklige strukturer.

Trolldomsprosessene i Finnmark har et preludium som viser at den personlige faktor har stor betydning for utviklingen av trolldomssaker i flere europeiske land.⁶² Dersom man undersøker første gang demonologiske ideer forekom i trolldomssaker, ser man at det var en forbindelse mellom trolldomssaker med demonologisk innhold i Trier fra 1585 av, i Skottland, North Berwick-sakene fra 1590-1591, og Vardø 1620-1621.⁶³ Min forskning har vist at enkeltpersoner som var hadde mulighet til å initiere og kontinuere trolldomssaker har vært avgjørende for en sammenheng mellom demonologiske trolldomssaker i København, Edinburgh og Vardø, og at København har vært et viktig knutepunkt i denne forbindelsen.⁶⁴

Kjønn og etnisitet

Det neste aspektet jeg ønsker å fokusere på gjennom en sammenligning mellom min hovedoppgave fra 1984 og min forståelse i dag, er Kjønn og etnisitet. I hovedoppgavens problemstilling skriver jeg følgende: «Perifer beliggenhet og spesielle etniske forhold gjør imidlertid at Finnmark har visse særtrekk i forhold til Kontinentet. Samene var kjent over hele Europa for sin trolldomskyndighet på 1500-1600-tallet. Et moment (...) om kjønnsforskjeller kan påpekes i et evt. samisk innslag i materialet.»

---

⁶² Liv Helene Willumsen: «Trolldom mot kongens skip 1589 og transnasjonal overføring av idéer», *Historisk Tidsskrift* (Danmark), 2 (2019), 309-344.

⁶³ Liv Helene Willumsen: "A Witchcraft Triangle: Transmitting Witchcraft Ideas Across Early Modern Europe", i Marina Montesano (ed.): *Folklore, Magic, and Witchcraft: Cultural Exchanges from the Twelfth to Eighteenth Century* (Abingdon, 2021), 247-264.

⁶⁴ Diane Baptie og Liv Helene Willumsen: "From Fife to Finnmark: John Cunningham's Way to the North", *Genealogist*, 28, no. 2 (Fall 2014), 180-121; Liv Helene Willumsen: "Exporting the Devil across the North Sea: John Cunningham and the Finnmark Witch-Hunt", i Julian Goodare: *Scottish Witches and Witch-Hunters* (Basingstoke, 2013), 49-66; Arne Kruse og Liv Helene Willumsen: "Magic Language: The Transmission of an Idea Over Geographic Distance and Linguistic Barriers", *Magic, Ritual and Witchcraft*, 15, no. 1 (Spring 2020), 407-423...

Og jeg konkluderer følgende i samme hovedoppgave om etnisitet: «De samiske mennene utgjør en mye større del av mennene i materialet enn de samiske kvinnene utgjør av kvinnene i materialet (...) Trua på den samiske befolknings magi lever som en understrøm gjennom hele perioden.» Med henblikk på kvinner, har jeg i 1984 denne konklusjonen: «En utprega kvinnedominans er et generelt trekk ved trolldomsprosessene, i Finnmark så vel som i resten av Europa. Alle kvinner er potensielle trollkvinner.»

I løpet av perioden fra 1984 og 2022 har jeg foretatt nøye studier av kjønn og etnisitet under trolldomsprosessene i Finnmark. En slik studie omfatter 4 elementer: Norske kvinner; Samiske kvinner; Norske menn; Samiske menn. Alle elementene er viktige i en vurdering. Ved frekvensanalyse viser det seg at antall trolldomssaker per år i Finnmark får en graf som følger samme mønster som Skottland: Vi står overfor en forfølgelse av trollfolk som inkluderer kjedeprosesser. Det er enkelte år med mange saker og roligere perioder mellom. Mønsteret kjennetegner kjedeprosesser.

Det viser seg at kjønn utslagsgivende variabel med hensyn til intensitet under trolldomsprosessene i Finnmark. Majoriteten av de anklagede og henrettede er norske kvinner. De forfølges hovedsakelig i kjedeprosesser, der demonologiske ideer er hovedsaken i tilståelsene, der den først anklagede utlegger navn på andre kvinner som har vært med på trolldomssamling, noe som fører til eskalering av saker, og der eksekusjonsraten er meget høy. En liten del av norske kvinner anklages for tradisjonell trolldom. Norske kvinner er hovedelementet i trolldomsprosessene i Finnmark med hensyn til kjønn og etnisitet. Samiske kvinner anklages også i kjedeprosesser og avlegger samme type tilståelse som norske kvinner, så kjønn er utslagsgivende også for dem. Samiske kvinner forhøres for å presse fram en demonologisk tilståelse, de utlegger navn på andre kvinner, bekjenner djevlepakt og deltakelse på trolldomssamlinger. Samiske kvinner forfølges for trolldom fordi de er kvinner, akkurat som norske kvinner. Kvinner i materialet fra trolldomsprosessene i Finnmark utgjør 82 % av de anklagede og 84 % av de henrettede.⁶⁵

Gruppen av menn anklaget for trolldom i Finnmark omfatter samiske menn og norske menn. Av de anklagede i Finnmark er to tredjedeler av gruppen menn samiske menn og en tredjedel norske menn. Menn anklages ikke for demonologisk trolldom, de tilstår ikke

---

⁶⁵ Liv Helene Willumsen: *Steilneset. Minnested over ofrene for trolldomsprosessene i Finnmark* (Oslo, 2022).

djevlepakt eller deltakelse på trolldomssamlinger. Menn anklaget for trolldom i Finnmark kan kobles til tradisjonell trolldomsutøvelse. De samiske menn anklages for salg av vind til seilbåter, kasting av gand og bruk av samisk tromme, runeбомme. De norske menn anklages for samarbeid med samiske menn for å utøve trolldom i små grupper på to eller tre, samarbeid med norske kvinner om tradisjonell trolldom, samt fjerning av gand, som man forestilte seg kunne være et lite objekt som lå under huden på den som hadde fått gand kastet over seg, eller en flue. Med henblikk på dødsdommer, ble de samiske menn i gruppen menn adskillig strengere behandlet enn de norske menn, det var kun én norsk mann som fikk dødsdom under trolldomsprosessene i Finnmark, mens 13 samiske menn fikk dødsdom. Menn i materialet fra trolldomsprosessene i Finnmark utgjør 18 % av de anklagede og 16 % av de henrettede.

Oppsummering trolldomsprosessene i Finnmark

Kvalitativ analyse, nærlesning av kilder, viser at to trolldomsbegreper kommer for en dag under trolldomsprosessene i Finnmark: tradisjonell trolldom og demonologi. Kvantitativ analyse, statistikk, viser en tydelig sammenheng kvinner, djevlepakt, tortur, utlegelser av navn, kjedeprosesser, høy dødsdomsrate. Likeså for menn en sammenheng mellom individuell utøvelse av trolldom eller utøvelse av trolldom i små grupper og tradisjonell trolldom. Den personlige faktor har hatt mye å si for utviklingen av trolldomsprosessene, der menn med makt til å initiere og kontinuere trolldomssaker har hatt stor betydning.

Min konklusjon i 2022 er at trolldomsprosessene i Finnmark innholdsmessig var preget av en blanding av europeiske demonologiske ideer og tradisjonell trolldom. Europeiske demonologiske ideer ledet til en forfølgelse kjennetegnet av kjedeprosesser, der kjønn var utslagsgivende. Norske kvinner var hovedelementet, men også samiske kvinner var med. Forfølgelse knyttet til demonologisk trolldom var dominerende fra 1620 til 1663, altså hele midtperioden av trolldomsprosessene i Finnmark. En understrøm av tradisjonell trolldom relatert til menn ser man særlig i første og siste del av perioden med forfølgelse, særlig koblet til individuell utøvelse av trolldom eller koblet til små grupper på fra en til tre personer. Både norske og samiske menn var i denne gruppen, med samiske menn i overvekt. Samiske menn i Finnmark ble anklaget for salg av vind, gand og bruk av samisk tromme, runeбомme. Det er to sjamaner anklaget, Quiwe Baarsen i 1627 og Anders Poulsen i 1692. Dette utgjør 1, 5 % av materialet. Quiwe Baarsen fikk dødsdom, men vi vet ikke hva dommen ville blitt i saken mot Anders Poulsen. Hans sak ble ikke avgjort i Finnmark, men sendt til øverste rettsmyndigheter

i København for avgjørelse der. Imidlertid ble Anders Poulsen drept av en sinnsforvirret person dagen etter rettssaken, derfor er utfallet uvisst.⁶⁶

Til Liv Helene 1984 vil jeg si i dag: Du har mange gode ansatser og har sett vesentlige punkter. Men løft blikket, se ut, søk kontekst, strømninger, sammenligninger med andre land for å finne svar på hva som skjedde i Finnmark, da vil konklusjonene stå stødigere. Svaret må søkes i menneskers fanatiske tanker, i deres hoder, i deres personlige bagasje, og ikke minst i den makt autoritetspersoner innehadde og deres mulighet til å sette makt ut i livet. I spenningen mellom lokalhistorie og globalhistorie er det viktig å bevare en balanse, hvordan det partikulære og regionale er integrert i en omfattende hendelse. I dette spenningsfeltet er trolldomsprosessene et fabelaktig interessant forskningsfelt.

Steilneset minnested, Vardø

Steilneset minnested er en del av Nasjonale turistvegers satsing. Det er bygget til minne om de som mistet livet under trolldomsprosessene i Finnmark. Minnestedet har to bygninger: en lang og smal bygning og en glasspaviljong. De tre komponentene Kunst, Arkitektur, Historie er ivaretatt av kunstneren Louise Bourgeois, arkitekten Peter Zumthor og meg som historiker.

Begynnelsen til dette minnestedet er redegjort for av Reidun Laura Andreassen i artikkelen «Hvordan Steilneset minnested ble til», *Varanger årbok 2021*. Reidun Laura Andreassen var en viktig initiativtaker til opprettelsen av Steilneset minnested. Jeg ble kontaktet høsten 2007 av Finnmark fylkeskommune og spurt om å skrive tekster til minneplaketter som skulle formidle den historiske komponenten av minnestedet. Jeg svarte ja, og en arbeidsgruppe bestående av Ole Lindhartsen, Reidun Laura Andreassen og meg ble nedsatt. Vårt første møte var i Vardø februar 2008. Samme år var jeg ansatt seks måneder ved Varanger Museum for å skrive tekstene. Jeg hadde tidlig under arbeidet kontakt med Louise Bourgeois. Hun sendte spørsmål som jeg svarte på, om kvinner i Finnmark, hvordan deres livsvilkår var. Likeså hadde jeg samarbeid med Peter Zumthor, som jeg møtte på hans atelier i Haldenstein i mars 2008 sammen med Reidun Laura Andreassen. Zumthor spurte: Hva slags samfunn var det som brente sine kvinner?

---

⁶⁶ Liv Helene Willumsen: "The Witchcraft Trial against Anders Poulsen, Vadsø 1692: Critical Perspectives", I Håkan Rydving og Konsta Kaikkonen (eds.): *Religions Around The Arctic: Source Criticism and Comparisons* (Stockholm, 2022), 139-161; Rune Blix Hagen: *The Sorcery Trial of Anders Poulsen in 1692* (Karasjok, 2012).

Samtalene med Peter Zumthor ledet til enighet om utformingen av tekstene til plakettene. De skulle være historisk korrekte, ha fokus på enkeltmennesker, den lange bygningen skulle være bare for de 91 ofrene. Det skulle være et direkte møte med tekstene med en gang man kom inn i den lange bygningen, ingen buffer. Jeg ville vise hva som faktisk skjedde ut fra kildene. Jeg ville vise ofrene som enkeltskjebner, vanlige mennesker som hadde levd i Finnmark. Et grunnleggende spørsmål som kom opp for meg under arbeidet med tekstene, var: Hvordan formidle smerte? Jeg ville vise respekt for dem som mistet livet. Det var viktig for meg at hvert offer skulle ha et navn og en stemme, likeså at det skulle være en nøktern språklig framstilling. Jeg arbeidet mye med fortetning: skrelle av ord, men bevare kjerne. Jeg ønsket ingen spekulasjon, ingen sensasjon, ingen sentimentalitet. Peter Zumthor kaller de 91 tekstene til minneplakettene for «Concrete poetry».

Steilneset er blitt et minnested preget av stillhet, ro, ly, ettertanke. Stedet formidler en fortelling om de enkelte ofres liv og endelig. Trolldomsprosessene er en smertefull historie som ikke skal skjules. Det er en historisk hendelse med tydelige mekanismer. Prosessene viser farlig tankegods satt i system hos menn med makt. Mekanismene peker mot vår egen samtid, og minnestedet blir et varsko om farlig tankegods, et symbol på hva som ikke skal tåles. Det maner til motstand mot overgrep og forfølgelse.

Steilneset minnested spiller en rolle nasjonalt og internasjonalt i spørsmålet vold mot kvinner og hvordan øke oppmerksomheten omkring denne problematikken. Omfattende bøker har inkludert artikkel om Steilneset minnested, for eksempel Christelle Taraud: *Femicide. A World History* (2022). En stor konferanse, Steilneset Symposium, ble holdt i Vardø 8. mars 2022. Dessuten har en tverrfaglig arbeidsgruppe, ledet av Vardø museum, laget undervisningsopplegg om Steilneset for 8. klasse. Undervisningsopplegget er en skoledag på Steilneset minnested, med ulike innslag. For den enkelte elev kan en slik skoledag virke til innsikt for hele livet.